

روش شناسی

امید
مجموعه مقالات

www.ketab.ir

(دفتر اول)

زیر نظر: علی ربانی گلپایگانی

سرشناسه: ربانی گلپایگانی، علی، ۱۳۳۴ -

Rabbâni Golpayagân, Ali

عنوان و نام پدیدآور: روش‌شناسی متکلمان امامیه (مجموعه مقالات) / زیر نظر علی ربانی گلپایگانی.

مشخصات نشر: قم: نشر رائد، ۱۴۰۲ -

مشخصات ظاهری: ۲ ج.

شابک: 978-622-7317-22-0

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: کلام شیعه امامیه — روش‌شناسی

Imamite Shiites theology — Methodology*

کلام — روش‌شناسی

Islamic theology — Methodology*

رده بندی کنگره: BP۲۱۱/۵

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۱۷۲

شماره کتابشناسی ملی: ۹۲۹۳۲۳۴

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

نام کتاب: ..... روش‌شناسی متکلمان امامیه (دفتر اول)
مؤلفان: ..... جمعی از نویسندگان
زیر نظر: ..... علی ربانی گلپایگانی
ناشر: ..... رائد
نوبت چاپ: ..... اول / ۱۴۰۲ / قم
تیراژ: ..... ۳۰۰ نسخه
طرح جلد: ..... حسن مجتبی زاده
صفحه آرا: ..... عطاء اله نصرتی
شابک: ..... ۹۷۸ - ۶۲۲ - ۷۳۱۷ - ۲۲ - ۰۰
شابک دوره: ..... ۹۷۸ - ۶۲۲ - ۷۳۱۷ - ۲۱ - ۰۳

۲۲۰۱۳
www.ketab.ir

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

مرکز پخش: انتشارات رائد؛ قم: ۰۹۱۹۷۴۶۳۱۳۳ - ۰۲۵۳۲۸۱۲۹۰۰

فهرست مطالب

۲۷	پیش‌گفتار
۳۳	روش‌شناسی کلامی شیخ صدوق
۳۳	۱. شخصیت و آثار
۳۴	۲. روش تألیف آثار کلامی
۳۹	۳. کارکرد علوم در روش کلامی شیخ صدوق
۳۹	۳-۱. علوم عقلی
۳۹	۳-۱-۱. منطق
۴۰	۳-۱-۲. معرفت‌شناسی
۴۱	۳-۱-۳. فلسفه
۴۳	۳-۲. علوم نقلی
۴۳	۳-۲-۱. علوم ادبی
۴۴	۳-۲-۲. تاریخ
۴۵	۳-۲-۳. ملل و نحل
۴۵	۳-۲-۴. رجال و درایه
۴۶	۴. جایگاه عقل در روش کلامی شیخ صدوق
۴۸	۴-۱. نمونه‌هایی از کارکردهای عقل استنباطی
۵۰	۴-۲. نمونه‌هایی از کارکردهای عقل استدلالی
۵۵	۵. جایگاه نقل در روش کلامی شیخ صدوق
۵۶	۵-۱. بهره‌گیری از قرآن کریم در مباحث کلامی
۵۸	۵-۲. بهره‌گیری از سنت در مباحث کلامی
۵۹	۵-۳. بهره‌گیری از اجماع در مباحث کلامی
۶۰	۶. روش مواجهه با مکاتب، ادیان، مذاهب و آراء متفکران
۶۰	۶-۱. شیوه مواجهه کلامی با موافقان
۶۱	۶-۲. شیوه مواجهه کلامی با مخالفان
۶۵	نتیجه‌گیری

پیش‌گفتار

روش‌شناسی علوم به‌عنوان رشته‌ای مستقل از علوم بشری، پدیده‌ای نوین است، اما واقعیت آن، بدون عنوان و نام خاص، پیشینه بلندی دارد و هم‌زاد با علوم بشری است. بر اساس احساس و ادراک فطری انسان می‌توان گفت همواره پژوهشگران علوم مختلف این دغدغه و اهتمام را داشته‌اند که برای دستیابی به اهداف پژوهشگرانه خود از کدام ابزار و روش معرفتی بهره‌گیری نمایند. اما عقل و تفکر عقلی انتزاعی مناسب‌ترین روش کسب معرفت است یا تفکر عقل تجربی و استقرایی؟ آیا باید از ابزار و روش نقلی استفاده نمایند، یا از طریق تصفیه و تزکیه نفس گام در وادی معرفت بگذارند، یا اینکه هیچ‌یک از این روش‌ها و ابزارها به تنهایی کافی نیست و باید از شیوه تلفیق و جمع‌بهره گرفت، یا اینکه در این باره باید با در نظر گرفتن موضوع و هدف پژوهش دست به انتخاب زد و روش متناسب و مفید را تشخیص داد و به کار بست؟

این پرسش‌ها، در حقیقت مسایل مهم علم روش‌شناسی (متدولوژی) می‌باشند و پاسخ اجمالی درست به آن‌ها در آخرین پرسش نهفته است. بدون شک، ویژگی موضوعات علوم، در روش ویژه آن‌ها نقش تعیین‌کننده دارد. از باب مثال در علوم طبیعی که موضوعات آن‌ها پدیده‌های طبیعی و مادی است، بهره‌گیری از ابزار حس و تفکر مبتنی بر داده‌های استقرایی (تعقل تجربی) نقش تعیین‌کننده دارد، و تفکر عقلی انتزاعی راه به‌جایی نخواهد برد، چنان‌که در هستی‌شناسی (فلسفه اولی) قضیه برعکس است، در این جا تفکر

عقلی انتزاعی ابزار و روش مناسب برای دست‌یابی به مقاصد علمی و فلسفی است. هر گاه موضوع پژوهش، رخداد‌های تاریخی باشد، ابزار نقل و تحلیل داده‌های تاریخی می‌تواند پژوهشگر را به مقصودش برساند، و اگر هدف از شناخت، کشف و شهود حقیقت، رها از شبکه الفاظ و مفاهیم ذهنی باشد، روش تصفیه و تزکیه نفس، راهگشا خواهد بود.

شهید مطهری در این باره گفته است: «اسلوب و روش فکری خاص هر علمی عبارت است از یک نوع ارتباط فکری خاصی که بین انسان و موضوع آن علم باید برقرار شود و بدیهی است که نوع ارتباط فکری بین انسان و شیئی از اشیاء بستگی دارد به نحوه وجود و واقعیت آن شیء، مثلاً اگر شیئی از نوع اجسام است، ناچار باید ارتباط جسمانی و مادی بین انسان و آن شیء برقرار شود و احساس و آزمایش عملی همان ارتباط مادی است که دستگاه فکر با اشیاء [مادی] پیدا می‌کند و اگر آن شیء وجود نفسانی دارد، باید به مشاهده حضوری و نفسانی که یگانه وسیله ارتباط ذهن با آن شیء است پرداخته شود، و اگر آن شیء کیفیت عقلانی دارد، یعنی حقیقتی است که عقل با اعمال خود با آن را یافته است، باید با سبک قیاس و برهان و تحلیل عقلانی مورد بررسی قرار گیرد»^۱.

موضوع علم کلام، اعتقادات دینی است. تبیین و اثبات عقاید دینی و دفاع از آنها اهداف اساسی علم کلام به شمار می‌روند. با توجه به تنوع اهداف علم کلام، دست‌یابی متکلم به آنها در گرو بهره‌گیری از روش‌ها و ابزارهای معرفتی مختلف است. بهره‌گیری از تفکر عقلی و داده‌های نقلی - به‌ویژه وحیانی - مهم‌ترین ابزار و روش کلامی به شمار می‌رود. چنان‌که استفاده از روش برهانی یا خطابی یا الزامی (جدل احسن) نیز بستگی به اهداف کلامی و مواجهه با مخاطبان مختلف دارد.

از مطالعه آثار متکلمان اسلامی به دست می‌آید که آنان در پژوهش‌ها و فعالیت‌های کلامی خود یکسان عمل نکرده‌اند و روش‌های متفاوتی را به کار گرفته‌اند. برخی از آنان

روش عقلی را ترجیح داده و برخی دیگر به روش نقلی اهتمام ورزیده‌اند. در این میان کسانی نیز کوشیده‌اند از عقل و نقل در جایگاه مناسب، بهره مطلوب ببرند. از آنجا که نوع روش متکلم در ارزیابی میزان موفقیت او در دستیابی به اهداف و ایفای رسالت کلامی او، نقش تعیین‌کننده دارد، شناخت روش‌های متکلمان در این زمینه راهگشا خواهد بود. اثر حاضر برای دستیابی به همین مقصود سامان‌یافته است.

این اثر، محصول کار پژوهشی گروهی است که عده‌ای از دانش‌پژوهان علم کلام در سطح چهارم در مرکز علم کلام حوزه علمیه قم، در مؤسسه آموزش عالی امام صادق علیه السلام انجام داده‌اند. توضیح اینکه، یکی از مواد درسی سطح چهارم مرکز علم کلام، روش‌شناسی علم کلام است. تدریس این ماده درسی از آغاز تاکنون بر عهده این‌جانب بوده است که در بخش آموزش، مباحث کلی مربوط به روش‌شناسی علم کلام تدریس شده و اخیراً با عنوان «روش‌شناسی علم کلام» از سوی انتشارات راند چاپ گردیده است. و در بخش پژوهش، روش‌شناسی کلامی متکلمان برجسته امامیه، به دانش‌پژوهان واگذار شده که بر اساس سرفصل‌های تعیین‌شده، پژوهش شده است. آثار، روش‌تدوینی و تألیفی، جایگاه عقل در روش کلامی، جایگاه نقل در روش کلامی، بهره‌گیری از علوم مختلف در تحقیقات کلامی و روش مواجهه با دیگران (متکلمان و مذاهب کلامی)، عناوین و سرفصل‌های پژوهش‌های مزبور بوده است. این پژوهش‌ها با نظارت علمی و دقیق این‌جانب انجام گرفته، و گاهی پس از سه یا چهار بار مطالعه و ارزیابی، پایان‌یافته است. همه این تحقیقات به‌صورت مقاله علمی در فصلنامه علمی - پژوهشی کلام اسلامی چاپ شده است.

نکته شایان‌ذکر اینکه، در برخی از پژوهش‌ها، بعضی از اساتید محترم کلام نیز ایفای نقش کرده‌اند که جناب مستطاب حجة الاسلام والمسلمین حاج شیخ عبدالرحیم سلیمانی بهبهانی - دامت توفیقاته - که سمت سردبیری فصلنامه مزبور را بر عهده دارد، در این زمینه،

نقش بارزی داشته و همه مقالات را با دقت مطالعه کرده و نقطه‌نظرهای مفیدی را ارائه کرده است. بدین جهت وظیفه اخلاقی - دینی خود می‌دانم که از ایشان و دیگر اساتید محترم که در به سامان رسیدن این مقالات تأثیرگذار بوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری نمایم. متکلمانی که در این دفتر روش کلامی‌شان بررسی شده و نام محققان و نگارندگان مقالات به‌قرار زیر است.

نام نویسنده	نام متکلم
محمد مهدی عارفی	۱. شیخ صدوق (م / ۳۸۱هـ)
حسین صدیقی	۲. شیخ مفید (م / ۴۱۳هـ)
علیرضا امامی میدی	۳. سید مرتضی (م / ۴۳۶هـ)
سعید بخشی	۴. شیخ طوسی (م / ۴۶۰هـ) ^۱
محمود امیریان	۵. ابوالصلاح حلبی (م / ۴۴۷هـ)
سید مرتضی موسوی - میثم سلیمانی	۶. ابوالفتح کراچکی (م / ۴۴۹هـ)
سید قاسم کیایی	۷. خواجه نصیرالدین طوسی (م / ۶۷۲هـ)
مسلم زمانیان	۸. محقق حلی (م / ۶۷۶هـ)
محمد توکلی	۹. سید ابن طاووس (م / ۶۶۴هـ)
علی رئیسی	۱۰. ابن میثم بحرانی (م / ۶۷۹ یا ۶۹۹هـ)
علی رئیسی	۱۱. سددالدین حمصی (م / اوایل قرن هفتم هجری)
هادی زارعی - حیدر سبزی	۱۲. علامه حلی (م / ۷۲۶هـ)
محمد فرضی پوریان	۱۳. فاضل مقداد (م / ۸۲۶هـ)
هادی سلیمان مافی	۱۴. زین‌الدین بیاضی (م / ۸۷۷هـ)
حسین هنرخواه	۱۵. نجم‌الدین خضرم رازی (قرن نهم)
محمد حسن بشیری	۱۶. برادران کفعمی (م / ۹۰۵هـ)

۱. گرچه از نظر تاریخی وفات شیخ طوسی پس از ابوالصلاح حلبی و ابوالفتح کراچکی بوده است ولی به دلیل برجستگی شخصیت و جایگاه ممتاز کلامی ایشان، مقدم بر آن دو قرار داده شد.